

94(477)
9-90

Історія цивілізації. Україна

Упорядник
Михайло Відейко

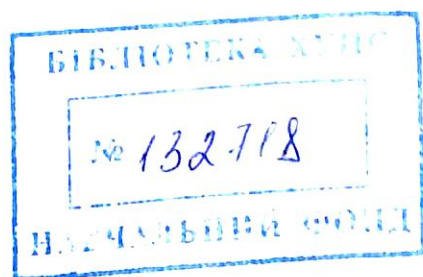
Том I.
Від кіммерійців до Русі
(X ст. до н. е. — IX ст.)

94(477)
7-90

Упорядник
Михайло Відейко

Харків
«Фоліо»
2019

Зміст

6 Вступ. Михайло Відейко

ЧАСТИНА I (X ст. до н. е. — III ст. н. е.)

Історія

На північ від Понту Евксинського

- 13 Народи Кіммерії. *Сергій Махортих*
- 20 Пришестя скіфів. *Сергій Махортих*
- 23 На північ від Скіфії. *Евеліна Кравченко*
- 29 Скіфо-перська війна. *Олександр Шелехань*
- 35 Розквіт Скіфії. *Михайло Відейко*
- 42 Золоті кургани Скіфії. *Михайло Відейко*
- 48 Країна забутих міст (лісостепові спільноти скіфського часу). *Евеліна Кравченко*
- 54 Країна таврів. *Евеліна Кравченко*
- 59 Сутінки: три Скіфії. *Евеліна Кравченко*
- 65 На східних рубежах кельтського світу. *Геннадій Казакевич*

Елліни на берегах Понту Евксинського

- 72 Ольвія та її громадяни. *Михайло Відейко*
- 78 Ольвія проти Македонії (похід Зопіріона). *Михайло Відейко*
- 86 Присягаюся Зевсом та Дівою (Херсонес Таврійський). *Тетяна Шевченко*
- 91 Від полісів до Боспорського царства. *Тетяна Шевченко*

Мовна ситуація

- 98 Вступ. *Юрій Мосенкіс*
- 100 Мови світу «варварів». *Юрій Мосенкіс*
- 108 Елліни і римляни. *Юрій Мосенкіс*

Релігія, Міф, Філософія

Релігія

- 110 Онуки Борисфена. *Оксана Ліфантій*
- 116 Поховальні звичаї скіфів. *Оксана Ліфантій*
- 121 Боги і Богині Еллінів. *Тетяна Шевченко*
- 128 Поховальні звичаї еллінів. *Тетяна Шевченко*
- 135 Вірування кельтів. *Геннадій Казакевич*
- 140 Поховальні звичаї кельтів. *Геннадій Казакевич*

Міфи і література

- 144 Пригоди Геракла, амазонки та інші скіфські історії. *Оксана Ліфантій*
- 149 Міфи і фольклор Понту Евксинського. *Тетяна Шевченко*

Мистецтво

Мистецтво Скіфії

- 154 Звіриний стиль. *Оксана Ліфантій*
- 161 Золото Скіфії. *Оксана Ліфантій*

Мистецтво Еллінів

- 167 Архітектура. *Тетяна Шевченко*
- 172 Музика і театр. *Тетяна Шевченко*
- 177 Література і риторика еллінів. *Тетяна Шевченко*
- 182 Художні ремесла. *Тетяна Шевченко*
- 187 Монетна справа. *Михайло Відейко*
- 192 Мистецтво кельтів. *Геннадій Казакевич*

Економіка і технології

- 197 Економіка кіммерійців. *Сергій Махортих*
- 200 Економіка Скіфії. *Михайло Відейко*
- 208 Металурги і ковали залізного віку. *Евеліна Кравченко*
- 215 Економіка полісів і царств. *Михайло Відейко*
- 221 Транспорт і торгові шляхи. *Михайло Відейко*
- 226 Економіка кельтів. *Геннадій Казакевич*

Військова справа

- 231 Непереможні: військова справа скіфів. *Олександр Шелехань*
- 247 Військо еллінів. *Михайло Відейко*
- 253 Військовість кельтів. *Геннадій Казакевич*

Література

ЧАСТИНА II (III–IX ст.)

Історія

Степи сарматські

- 264 Походження сарматів та їхній прихід у Понтійські степи. *Олександр Симоненко*
- 270 Життя сарматів. *Олександр Симоненко*
- 276 Сарматські дракони проти римських орлів. *Олександр Симоненко*
- 284 На північ від Сарматії. *Михайло Відейко*

Римська присутність і готи

- 291 Римляни в Херсонесі. *Михайло Відейко*
- 296 Битви за Таврику. *Михайло Відейко*
- 301 Друзі Риму. *Михайло Відейко*
- 307 Нижня Мезія. *Михайло Відейко*
- 312 Там, де ліс Мюрквід, або Готи йдуть на південь. *Михайло Відейко*
- 318 Скіфські війни: готи проти Риму. *Михайло Відейко*
- 324 Імперія Ерманаріха. *Михайло Відейко*

Велике переселення народів. Степи

- 330 Слідами імперії Аттіли (гунни). *Михайло Відейко*
- 338 Булгарія в степах України. *Михайло Відейко*
- 343 Країна Етелькоз. *Михайло Відейко*
- 348 Східні рубежі каганату. *Михайло Відейко*

Велике переселення народів. Слов'яни

- 355 Походження слов'ян. *Любомир Михайлина, Наталія Абашина*
- 361 Слов'янські племена на теренах України. *Любомир Михайлина, Наталія Абашина*

- 367 Слов'яни у Європі. *Любомир Михайлина, Наталія Абашина*
 374 Слов'яни і Русь, початок. *Любомир Михайлина, Наталія Абашина*
Оплот імперії. Таврика
 380 Фема Херсон. *Андрій Домановський*
 388 Тасмниця печерних міст. *Андрій Домановський*
 395 Готія в Криму. *Андрій Домановський*

Мовна ситуація

- 401 Мови на межі ер та до X ст. *Юрій Мосенкіс*

Релігія і Міф

Релігія

- 411 Вірування сарматів. *Олександр Симоненко*
 417 В ім'я Юпітера та Божественного Імператора. *Тетяна Шевченко*
 423 Початки християнства. *Тетяна Шевченко*
 428 Вірування степових народів. *Михайло Відейко*
 434 Діти Одіна (вірування готів). *Оксана Гопкало*
 440 Вірування давніх слов'ян. *Любомир Михайлина*

Міфи

- 446 Сказання стародавні. *Юрій Мосенкіс*
 453 Римська спадщина. *Тетяна Шевченко*
 459 Нарти, Ліс Мюрквід і подорож Одіна. *Михайло Відейко*
 464 Світ під управлінням Тенгрі. *Михайло Відейко*

Мистецтво

- 470 Мистецтво Сарматії. *Олександр Симоненко*
 475 Мистецтво Готів. *Оксана Гопкало*
 480 Мистецтво Таврики. *Михайло Відейко*
 486 Спадщина степових народів. *Михайло Відейко*
 491 Мистецтво давніх слов'ян. *Любомир Михайлина, Наталія Абашина*

Економіка і технології

- 498 Економіка сарматів. *Олександр Симоненко*
 503 Економіка «римських» околиць (готи). *Оксана Гопкало*
 509 Економіка степових народів. *Михайло Відейко*
 515 Як і чим жили давні слов'яни. *Любомир Михайлина, Наталія Абашина*
 521 Економіка Таврики. *Андрій Домановський*

Військова справа

- 528 Сармати. *Олександр Симоненко*
 534 Готи. *Михайло Відейко*
 540 Римляни. *Михайло Відейко*
 546 Еллінські держави. *Михайло Відейко*
 552 Степові народи. *Михайло Відейко*
 558 Слов'яни. *Любомир Михайлина, Наталія Абашина*
 564 Фема Херсонес (Візантія). *Андрій Домановський*

Література

Показчик

Вступ

Михайло Відейко

На сторінках цієї книги перед читачем постануть два тисячоліття історії землі, яку сьогодні називають Україна. Одрразу зауважимо, що початок назви книги — «Історія» визначає насамперед жанр, а не зміст твору. Адже значна його частина присвячена тим аспектам життя людей, які населяли землі України від трьох до тисячі років тому, для яких у історичних працях відведено настільки мало місця, що створюється враження ніби наші предки увесь час лише тим і займалися, що воювали із сусідами та між собою, плекаючи династії правителів різного штибу. Все, що було поза тим — культура, віра, мова, технічні досягнення, економіка — лишалися переважно поза увагою шановних істориків.

Про обсяги того матеріалу, який традиційно лишався «поза», свідчать багатотомні видання (зокрема здійснені протягом останніх двадцяти років в Україні), товсті і не дуже, присвячені викладу історії культури, літератури, економіки, філософії, релігії, міфології, мистецтва, декоративно-прикладного мистецтва, архітектури, військової справи тощо. За обсягом та кількістю вони вже можуть скласти неабияку конкуренцію традиційним історичним багатотомникам. Проте це фактично світи, які не перетинаються або майже не перетинаються.

Завдяки цьому, між іншим, губляться і самі люди, які творили не політичну історію, а матеріальний і духовний світ, в якому діяли «розпіарені», так звані «історичні постаті» — царі, князі, полководці, релігійні лідери. Губляться вони навіть тоді, коли відомі їхні імена, які дивом дійшли із глибини тисячоліть — але це те, що надає історії відчуття людського виміру, а відтак — відчуття автентичності.

Саме тому було визначено за мету на тлі багато у чому звичного нам викладу історії зібрати під однією обкладинкою та подати, нехай і в обмеженому обсязі, відомості про мову, релігію, міфологію, технічні досягнення, економіку, мистецтво та військову справу давніх часів, усього того, що і робить цивілізацію цивілізацією, якщо за основу її визначення брати «спосіб існування розумних істот».

Стереотипне у наших краях сприйняття як складових і необхідних ознак цивілізації наявність державності, писемності та бюрократичного апарату видається нині надто примітивним і одностороннім. Фактично, це рецидив сприйняття світу, породжений колоніалізмом XIX ст. та виплеканою ним ідеологією, коли матінка-Європа поклала на себе святий обов'язок нести цивілізацію (у її розумінні змісту цього слова) решті людства. Від того, що ця ідеологія стала складовою «єдино вірного вчення», її сутність, яка заперечувала право називатися цивілізованими багатьом народам, які на таке зовсім не заслуговували, не стала ліпшою, людянішою і, зрештою, «науковішою».

Тут варто згадати, що елліни, які стояли біля витоків сучасної цивілізації, вважали цивілізованими суспільства, які вшановують богів. Так, вони та римляни могли іменувати своїх сусідів «варварами», однак не ставили їх на якісно інший щабель розвитку, як це робили засновники марксизму у XIX ст. та їх послідовники у СРСР. А зі спадщиною останніх

ми не розсталися і досі, попри гучну кампанію «декомунізації». Боротися з назвами вулиць і пам'ятниками виявилося легше, ніж із тим, що більш як півстоліття забивалося у свідомість.

Зміст книги було розроблено з розрахунком залучення до її написання широкого кола фахівців, які найкраще дослідили та розуміються на окремих питаннях. Це мало стати прикладом практичного застосування для популяризації найсучасніших результатів у вивченні історії здобутків «академічної науки» аж до рівня захищених дисертацій. Частково це вдалося і знайшло відображення у розділах, авторами яких стали: Н. Абашина, М. Відейко, О. Гопкало, А. Домановський, Г. Казакевич, Е. Кравченко, О. Ліфантій, С. Махортих, Л. Михайлина, Ю. Мосенкіс, О. Симоненко, Т. Шевченко, О. Шелехань. Не всі дослідники, яким було запропоновано участь у проєкті, знайшли змогу і час для написання текстів — так, приміром, випали розділи, присвячені антропології давніх часів.

У пропонованому увазі читача виданні майже дві тисячі років історії розділено на дві частини. Перша охоплює період від Х ст. до н. е. по III ст. н. е., друга — з III ст. по IX ст. Поділ не потрапляє у класичне датування періодизаційних підрозділів історії — «античності» та «середньовіччя». Так сталося тому, що Над книгою працювали насамперед археологи. Їхнє бачення історії певною мірою є особливим через те, що вони працюють переважно із пам'ятками матеріальної культури, корелюючи їх із писемними джерелами (там, де вони існують), епіграфічними пам'ятками, нумізматичним матеріалом (монетами) тощо.

Цей підхід нагадує багато в чому кримінальне розслідування, у якому «речі говорять» не менш, а то і більш промовисто, ніж протоколи допиту свідків. Античні ж автори і середньовічні хроністи як свідки виглядають не надто поважно. Але саме на їхніх свідченнях ґрунтуються висновки-вироки шанованих «традиційних» істориків. Так, вони витискають зі скупих рядків Тацита, Амміана Марцелліна, Прокопія Кесарійського та інших усе можливе (і неможливе) вже кількасот років. Однак вони ніколи б не дізналися, приміром, про існування кільканадцяти царів Боспору, єдиними свідченнями існування яких є знайдені під час розкопок (або взагалі випадково) монетам. До того ж монети ці промовисто оповідають про політичні амбіції цих «друзів Риму» та римських цезарів: якщо є на звороті портрет імператора — то це означає лояльність, портрет зникає — пішла боротьба за незалежність.

Про тих же кіммерійців або скіфів із писемних джерел відомо не так уже й багато — прийшли з глибин Азії, повоювали та попанували в ній, повоювали з Дарієм I, ну і так по дрібницях. Археологічні дослідження дали змогу не лише виявити наповнені золотими речами поховання царів та сліди моторошних поховальних ритуалів, описаних Геродотом, але і відстежити припливи та відпливи населення у певних місцевостях, пов'язати їх із кліматичними змінами, простежити походи в Європу — а про це «батько історії» не знав і не міг знати. Не знав він достеменно і про «країну забутих міст», від якої лишилися городища набагато більші не те що за Ольвію чи Херсонес, а навіть за Афіни, володарі яких торгували з еллінами ще за життя Гомера.

Навіть подробицям епічного походу македонського полководця Зопіріона проти Ольвії ми завдячуємо розкопкам, унаслідок яких до рук дослідників потрапили і фрагменти від постаменту статуї з написом на честь Каллініка — рятівника поліса, і черепок з листом від «п'ятої колони», і нарешті речові свідчення перебування македонських пращників під стінами міста — свинцеві матіюбули. А географія трофеїв та нагородної зброї окреслила участь скіфського фактору в тих подіях та його вирішальне значення для цієї частини світу.

Таври, які стали персонажами жахливих оповідей про піратство, людські жертвоприношення фактично були персонажами легендарними. І лише археологічні розкопки дозволили додати живих рис до їхнього портрету. Виявилось, що вони були умілими ремісниками, які ще до появи еллінів у Тавриці опанували мистецтва видобування та обробки заліза у досить вражаючих уяву масштабах. Тож історія з піратством не лише знайшла підтвердження у «речових доказах», але і відкрилися її зовсім невідомі сторінки. Коли в горах було знайдено один із таврських храмів неподалік сучасного Гурзуфа, то виявлені там скарби, присвячені суворим давнім богам, засвідчили: таври уміли брати здобич та трофеї, успішно воюючи не лише з непереможними скіфами, а й з не менш непереможними полководцями Риму, список яких за рейтингом очолив сам Гай Юлій Цезар. Так, той самий Цезар — який «прийшов, побачив, переміг».

Можна сказати, що поєднання археологічних джерел певною мірою наближає «велику історію» до людей, які її творили. Ми дізнаємося, скільки було випито вина і скільки з'їдено кабанів під час тризни, влаштованої на честь одного зі скіфських царів, переймаємося долею Еврисивія і Арети, похованих у склепі під стінами Ольвії, знайомимося з могутньою чаклункою та невідомим царем Сарматії. Ми поіменно знаємо багатьох центуріонів та легіонерів римського війська (заразом із назвами і номерами їхніх підрозділів), розквартированих у Тирі, Херсонесі та Ольвії, моряків і командирів кораблів Мезійського флоту, на яких майже два століття тримався «римський порядок» над Понтом Евксинським...

Так-от, за певної думки, для археологів «переламними» стали не події V ст., пов'язані з демаршем Одоакра 476 р., а початок скіфських війн у III ст., завдяки яким, зрештою, і стала можливою поява у Римі такого персонажа. Власне, ті скіфські війни насправді були готськими, а плацдармом були спочатку землі на північ від Понту, а згодом і Таврика, у якій чудом втримався Херсонес. Після «епохи солдатських імператорів» поява готів та інших «варварів» на Аппенінському півострові стала лише питанням часу.

IX ст. стало реальною межею між епохою формування слов'янських держав і запровадженням «варязької альтернативи» — Русі з центром у Києві. А це вже, як кажуть, окрема історія.

Власне, сама історія у межах розділів не є лінійною, вона і не могла бути такою. Адже всі ті суспільства, про які йдеться, мали власну історію, яка могла перетинатися — а могла і не перетинатися — з історією сусідів. Однак чим ближче в часі, тм таких «точок дотику» явно більшає. З іншого боку, такий розподіл історії дає можливість більш системно відслідкувати пригоди окремих спільнот — аж до рівня еллінського полісу або таврських племен. У викладі історії зроблено спробу не лише засвідчити факти, а й показати взаємний зв'язок між тим, що відбувалося у близьких та віддалених місцях, нарешті дати оцінку подіям. Та обставина, що більшість розділів належить фахівцям, які не рік і навіть не одне десятиліття «в темі», робить загальним набутком часом унікальні відомості, зібрані авторами упродовж тривалого часу. Так, ці відомості були опубліковані під обкладинками монографій та наукових часописів, їх можна знайти у дисертаціях. Проте багато із того, що потрапило на сторінки цієї книги, вперше стає доступним широкому колу читачів.

Враховуючи цю обставину, спроба присвятити понад половину видання «поза історичним» питанням теж видається, на мій погляд, досить цікавою. По-перше, структура «цивілізаційних» розділів є більш-менш уніфікованою для усіх частин книги, що відкриває можливість пошуку та порівняння певних відомостей — цю розвагу автори залишають майбутнім читачам. Можливо, це підштовхне їх до власного розуміння якихось подій, процесів, явищ. По-друге — кількість фактичного матеріалу, відповідним чином підбраного та систематизованого, теж є корисною. Можливо, було б краще повною мірою все проілю-

струвати — але обмеження обсягу лишають поза межами цього видання майже 70 відсотків запланованих ілюстрацій.

У процесі підготовки видання виявилось, що деякі розділи не мають аналогів, відтак вони стали першими ластівками у висвітленні певних тем у такому обсязі. Це стосується насамперед двох нарисів, які належать Ю. Л. Мосенкісу з питань «мовної ситуації» у певні періоди. Уперше в такому обсязі, завдяки дослідженням Г. М. Казакевича, ми бачимо різні грані кельтського світу на теренах України.

Наповнення розділів, присвячених віруванням, міфам та філософії, нерівномірне і залежить від кількості та якості наявних відомостей. Однак ці розділи фіксують наявність тих чи інших явищ у певні періоди, що вже є приводом для роздумів. Опис мистецтва різних племен і народів демонструє різноманіття давнього світу, у якому співіснували (із взаємною користю) елліни та скіфи, сармати і римляни, показує їх здобутки та досягнення на шляху розвитку цивілізації.

Висвітлення вірувань різних народів наочно демонструє як подібність, так і різноманіття. Особливо це стосується раннього середньовіччя, коли на північ від Понту Евксинського можна було зустріти не лише adeptів найрізноманітніших стародавніх вірувань, а й тих, хто сповідував та поширював, коли словом, а коли вогнем і мечем найвпливовіші «світові релігії» сучасності — християн, мусульман. Історія появи та поширення християнства у цих землях виявляється на декілька століть давнішою за дату хрещення Русі, яку святкують у наших краях щороку.

Цікавим виявилось творення розділу, присвяченого здобуткам давніх технологій та економіки. Як наслідок, отримано «зріз» за періодами та територіями, який показав вражаюче різноманіття як підходів до здобуття «хлібу насущного», так і організації виробництва та технологій, на якому воно базувалося. Раніше в такому обсязі ці питання висвітлювали (крім нечисленних спеціалізованих праць) хіба що у тритомниках з археології України, останній з яких побачив світ 1985 р., тобто більш як три десятиліття тому. Але ж дослідники з тих часів не стояли на місці! Отже, у виданні знайшлося місце результатам новітніх досліджень — приміром, металургії та ковальського ремесла раннього залізного віку (Е. Кравченко).

Особливу увагу було приділено військовій справі. Ця тема сама по собі варта окремого видання, стільки нагромаджено матеріалу і проведено досліджень. З одного боку, в історичних розділах вистачає відомостей про зброю, воєнні конфлікти, є описи битв, тактики і стратегії, застосованої супротивниками у численних конфліктах. З іншого боку, там не знаходиться місця ні для системного опису і характеристики озброєння, спорядження, ні системи комплектування й організації військ. Але ж саме це може пояснити як перебіг окремих воєнних конфліктів, так і перебіг, результати та наслідки війн загалом.

Залучення фахівців та результатів останніх досліджень з цього питання дозволило отримати чимало унікальної інформації, яка доступна, зазвичай, читачам академічних журналів та монографій.

Приміром, «джерелознавчою родзинкою» стали опубліковані останніми роками відомості (і захищена дисертація)^{*} стосовно знахідок предметів римського озброєння та спорядження у таврському святилищі на перевалі Гурзуфське сідло в Криму. Ця колекція римської мілітарики на сьогоднішній день є однією з найбільших у Європі — близько 2.600 речей. Тут і зброя, і рідкісні речі табірною побуту, і монети, карбовані похідною монетар-

^{*} Новиченкова М. Римське військово спорядження в Тавриці I ст. до н. е — III ст. н. е. (за матеріалами розкопок святилища Гурзуфське сідло) — автореферат канд. дис. — Київ, 2017.

нею Гая Юлія Цезаря — трофеї таврів у Мітрідатових війнах та наступних конфліктах. Що цікаво: відомостей про подвиги відважних «дітей таврійських гір» не варто шукати на сторінках писемних джерел.

Заразом розвіюються деякі «сталі» історичні міфи — приміром, стосовно поширення у сарматів важкої панцирної кінноти (*О. Симоненко*). Та головна перевага в тому, що прочитавши розділ з історії, приміром, війн за Таврику, є можливість глибше ознайомитися з військовим потенціалом сторін багатьох конфліктів на півострові — римлян, боспорян, «варварів».

Можливо, допитливий читач і не знайде на цих сторінках усієї повноти інформації, на яку він розраховував, викладу та оцінки якихось відомостей, які його особливо цікавлять. Саме тому наприкінці книги подано списки рекомендованої літератури (за розділами). Це не є повна та вичерпна бібліографія — для неї знадобилося б кілька томів такого ж обсягу. Пропонований список — лише компас для орієнтування у світі наукових і нечисленних науково-популярних видань, на сторінках яких докладніше розглянуто окремі питання, зачеплені у цій книзі. Можливо, посторінкові посилання виглядали б більш академічно, але було вирішено не створювати перепон вільному читанню текстів.

Полегшити навігацію та отримати додаткову інформацію у розділах книги покликані перехресні посилання, тобто пояснення, у якому саме розділі можна докладніше прочитати про певну подію, місце, річ, а також місце заощадити, але заразом викласти досить подробиць, не перебиваючи ними основну оповідь. Наступний дороговказ — це покажчик, він дозволить відшукувати місця, імена, назви — якщо когось зацікавить щось конкретне.

Історія цивілізації. Україна. / Н. С. Абашина, М. Ю. Відейко, О. В. Гопкало та
І-89 ін.; упоряд. М. Ю. Відейко; художник-оформлювач Г. С. Проніна. — Том 1. Від
кіммерійців до Русі (X ст. до н.е. — IX ст.). — Харків: Фоліо, 2019. — 586 с.: іл.
ISBN 978-966-03-8940-3
ISBN 978-966-03-9074-4 (Т. 1)

На сторінках цього видання постають два тисячоліття історії на теренах сучасної України. Книга поділена на дві частини: перша охоплює період від X до III ст. н. е., друга — від III ст. до IX ст. Зміст книги було розроблено з метою залучення до її написання широкого кола фахівців, які найкраще дослідили та розуміються на окремих питаннях. Під однією обкладинкою зібрані відомості про мову, релігію, міфологію, технічні досягнення, економіку, мистецтво та військову справу давніх часів. Книга містить чимало унікальної інформації, результати новітніх досліджень, деякі розділи стали першими ластівками у висвітленні певних тем у такому обсязі.

Видання доповнене багатим ілюстративним матеріалом, розраховане на широке коло читачів.

УДК 94 (477)

Проект «Історія цивілізації. Україна» охоплює період від кіммерійців до третього поділу Речі Посполитої та поділений на п'ять основних блоків: від кіммерійців до Русі (I тис. до н. е. — кінець IX ст.); від Русі до монгольської навали (кінець IX ст. — 1223 р.); від монгольської навали до Люблінської унії (1223–1569 рр.); від Люблінської унії до Андрусівського миру (1569–1667 рр.); від Андрусівського миру до третього поділу Речі Посполитої (1667–1794 рр.).

Перший том присвячено періоду від кіммерійців до Русі та поділено на дві частини: перша охоплює період від X ст. до н. е. до III ст. н. е., друга — від III ст. до IX ст. На сторінках цього видання постають два тисячоліття історії на теренах сучасної України. Зміст книги було розроблено з метою залучення до її написання широкого кола провідних фахівців з археології та давньої історії України, які спеціалізуються на вивченні окремих історичних періодів, народів і держав.

Упорядником цього видання є археолог, доктор історичних наук Михайло Відейко, який близько двадцяти років займається популяризацією археологічних досліджень та вивченням давньої історії України.

Під однією обкладинкою вперше в такому обсязі зібрано відомості про мову, релігію, економічні та технічні досягнення, мистецтво, військову справу давніх часів на теренах сучасної України. Книга містить чимало унікальної інформації, результати новітніх досліджень, деякі розділи стали першими ластівками у висвітленні певних тем у такому обсязі.

Видання доповнене багатим ілюстративним матеріалом, розраховане на широке коло читачів.

ISBN 978-966-03-9074-4

МІП
УКРАЇНИ